

דורית קינן

על ארנסט וייס הכמעט־נשכח

ארנסט וייס מעולם לא תורגם לעברית. יודעים עליו מעט מדי. רוב כתבי היד שלו אבדו. אפילו חברותו עם קפקא לא הצילה אותו מהנשייה, גם לא התאבדותו בפאריס עם כיבושה ב־1941, כאשר נואש מעוד מנוסה. הוא נולד להורים יהודים, סוחרי טקסטיל, דוכרי גרמנית, ב־28 באוגוסט 1882 בֶּפֶרֶן, עיר תעשייתית גדולה באימפריה האוסטרו־הונגרית (היום ברנו, צ'כיה). כשהיה בן ארבע, מת אביו, ואמו גידלה לבדה את ארבעת ילדיה. שניים מהם למדו משפטים, והשניים האחרים, ארנסט ואחיו, למדו רפואה. את התמחותו בכירורגיה עשה אצל המנתחים המפורסמים באירופה, ביניהם חתן פרס נובל, תיאודור קוֹכֶר. באוטוביוגרפיה שלו סיפר וייס כי קוֹכֶר השפיע גם על כתיבתו, משום שהקפיד מאוד על תיאורי מקרים ברורים ומפורטים, ובמתכונת קבועה המתחילה מתיאור הסימפטומים, עוברת לדיאגנוזה, לתיאור ההתערבות הכירורגית ועד למהלך המחלה. העבודה בבית החולים היתה קשה, וייס חלה, ולא הצליח לכתוב. "באותו זמן" כתב מאוחר יותר,

כשאיש מבין 23 המו"לים להם שלחתי כתב־יד שלי לא הסכים לפרסמו, הרגשתי איך כוחותי כלים יום אחר יום. כדי להציל את חיי, או מה שנשאר מהם, החלטתי לוותר על מקצוע הרפואה האהוב, שתביעותיו היו למעלה מכוחי. מאבקי יהיה בשדה הספרות ושם אלחם בכל כוחי. לא היו לי האמצעים הכלכליים לרפא את ריאותי החולות בסנטוריום, אבל חברים מצאו לי משרה כרופא אניה על ה"אוסטריה" של חברת "אוסטריאן לויד", עימה שטתי, דרך פורט סעיד, להודו וליפאן. זמן קצר לפני עזיבתי קיבלתי הודעה כי ארבעת המו"לים הגדולים בגרמניה... קיבלו את ספרי... ובשובי מצאתי את ספרי מודפס (מתוך האוטוביוגרפיה).

ב־1913, כששב לאירופה, התיישב וייס בכרלין, שם קיווה למצוא משרה נוחה כרופא ולהקדיש את זמנו לכתיבה. כאן גם פגש את יוהאנה בְּלֶשְׁקָה, נערה בת 18, יפה וכישרונית, איתה חי משך שנים. כאשר הציע לה להינשא לו – סירבה. בלשקה, שהצהירה על עצמה כפילושמית, אימצה את השם רחל סנזארה, ותחת

שם זה התפרסמה כרקדנית ושחקנית. ב־1926 פירסמה במפתיע רומן שהיה לרב־מכר מצליח, ואף הוצע כמועמד לפרס קלייסט היוקרתי. באופן מוזר ביקשה בלשקה/סנזארה להסיר את שמה מרשימת המועמדים. וייס הכחיש כאילו כתב את הרומן, או חלק ממנו, אבל בשיחות פרטיות העניק הצהרות סותרות: שלא ראה את כתב היד עד שהושלם, שכתב חלקים ממנו, שכתב "פרק אחד", וגם שכתב את הרומן כולו. שנה לאחר מכן סנזארה נישאה לסוחר בורסה עשיר, ולמרות אכזבתו של וייס, נותרו השניים בקשר קרוב כל חייהם.

כאשר ביקר וייס אצל אמו בפראג, ביוני 1913, נולדה גם החברות עם קפקא. וייס העריץ את סיפורו של קפקא "המסיק", הלא הוא הפרק הראשון של אמריקה, וקפקא התרשם מהרומן הראשון של וייס, Die Galeere. שלא בטובתו, היה וייס לבלדר בין קפקא לארוסתו, פליציה באואר, אף היא, כמותו, חיה בברלין, ואף תיווך בין בני הזוג המתקוטטים, תפקיד שהגיע לשיא בקיץ של 1914 בסצינת ה"משפט" הידועה לשמצה במלון הברלינאי "אסקאנישר הוף". קפקא מוכן היה לבטל את האירוסים אבל לא היה מוכן להרבות בדיבור; על וייס הוטל התפקיד הכפול של "עד" ושל "תובע" בטריבונל זה. גם פליציה וגם קפקא סלדו מהעניין. פליציה לא סלחה לווייס מאז, ומאוחר יותר, ב־1916, כאשר יחסיהם של וייס וקפקא נקלעו למשבר, כתב קפקא לפליציה בערמומיות, כי היה זה "בנסיבות דומות עד לפרטי פרטים לסצינה הנושנה באסקאנישר הוף".

לאחר ה"משפט" נסעו החברים לחופשה בדנמרק, יחד עם רחל סנזארה. וייס הביא איתו את הטיוטות לרומן השני שלו, שנקרא בסופו של דבר פרנציסקה, ושני החברים ישבו, קראו וערכו אותו. כמו קודמו, גם הרומן הזה סובב סביב מה שהוגדר כ"אגוצנטריות של הדור": הגיבורה, פסנתרנית מוכשרת, נקרעת בין אמנותה לרצונה באהבה, בעוד האהוב, ארווין, איש קר וחסר עמוד שדרה, אינו מסוגל לוותר על האהובה הקודמת. לאחר שהתפרסם הרומן סיפר קפקא במכתב לפליציה כי "גם הוא" מאמין שהיה המודל לארווין.

ואולם, בעת שהותם בדנמרק, פרצה המלחמה, וחופשתם הסתיימה פתאום. וייס גויס לצבא כרופא והשתתף בחזית המזרחית הקשה. בכמה מיצירותיו בשנים שלאחר מכן – כולל ברומן שפירסם ב־1919 ובנובלה "פרנטה צלין" המתורגמת כאן – שב לחזית זו. כעת, עם שובו מהמלחמה ולאחר פרידתו מסנזארה, פירסם יצירות בקצב מסחרר, ספר לשנה, בנוסף לעבודה מקבילה בכמה עיתונים, ובנוסף להרצאות ולתרגומים. אלה היו שנותיו המוצלחות ביותר: ספריו ראו אור בבתי ההוצאות הטובים ביותר, וכן בבתי הוצאה קטנים ומחתרתיים. הוא זכה

לשבחים מתומאס והיינריך מאן, מהרמן הסה ומאלפרד דבלין – הגם שתומאס מאן ומוריץ היימן, העורך הראשי של הוצאת "פישר" היוקרתי, ביקרו אותו על האקספרסיוניזם המוגזם, לטעמם. עם השנים התרחק וייס מהאקספרסיוניזם והתנער מרבות מן היצירות שכתב לאחר המלחמה, אף ניסה לחזור לסגנונו המוקדם, ה"אובייקטיבי", שהלם יותר את הכשרתו כמנתח ומדען. מאוחר יותר אף שיכתב כמה מיצירותיו בסגנון "הדבריות החדשה" בהשפעת ג'ויס, דוס פאסוס ודבלין.

עליית הנאצים לשלטון טרפה את הקלפים ואילצה אותו לעזוב את ברלין. ב־1934, לאחר שסעד את אמו הגוססת לפני מותה, היגר לפאריס. כאן חולה ומרושש, לאחר שכספיו נותרו בבנקים בגרמניה. שכר סופרים על מאמרים שכתב ותמלוגים על רומן חדש שראה אור באמסטרדם וברוסיה (לא בגרמניה) לא היה בהם כדי לקיימו, והוא נעזר בסטפן צווייג ותומאס מאן, שתמכו בו נפשית וכספית. כשחלה, נסע לברלין לעבור טיפולי חינום אצל חבר. הוא נתקל במקרה במודעה על פרס ספרותי מטעם אגודה אמריקאית (שעל ראשיה נמנה גם תומאס מאן), וכתב בחטף, במשך פחות מחודשיים, רומאן בשם העד, העוסק בפסיכיאטר שטיפל בפציינט A.H. (אדולף היטלר), הלוקה בעיוורון היסטרי בעקבות מלחמת העולם. לאחר שהפציינט נעשה למנהיג נאצי, הפסיכיאטר נרדף בידי הנאצים, כיוון שעודנו מחזיק במסמכי הטיפול ההוא. הטקסט מבוסס על פגישה שהיתה לווייס בפאריס, בקיץ 1933, עם הרופא שטיפל בהיטלר לאחר מלחמת העולם והראה לו – בתור עמית – את תיקו הרפואי, ובו תיעוד הטיפול בהיסטריית העיוורון של הפיהרר. הרופא טען כי הנאצים רודפים אותו בשל התיק הרפואי הזה. כמה חודשים מאוחר יותר, נמצא מת בביתו בגרמניה, מכדור שנורה בראשו. התיק הרפואי נעלם.

המצב הפוליטי באירופה בשנות השלושים לא איפשר לפרסם חומר כזה. "שום מו"ל באירופה לא יפרסם רומן פוליטי כזה", כתב לאגודה האמריקאית. זו היתה תפנית אצל וייס, שכל חייו התרחק מכל זיהוי פוליטי. אולי רק ההתנגדות הגלויה של תומאס מאן לפאשיזם – מאז 1936 – וההזדמנות לזכור בפרס כספי, דחפו את וייס לכתוב את הדברים הללו. כאשר אותתו לו מהאגודה האמריקאית כי הוא עתיד לזכות בפרס, כתב להם שבינתיים הכין גרסה שנייה לרומן, טובה יותר. בסופו של דבר, זכה בפרס סופר אחר, והגרסה השנייה – ששמה הוחלף (אנו יודעים זאת על פי אחד ממכתביו), לקיסר השוטים אבדה יחד עם כל כתביו של וייס.

ביוני 1940, עם כניסת הגרמנים לפאריס, נטל וייס מנת רעל קטלנית וחתך

את פרקי ידיו. חברו הנס נתונק, האחרון שראה אותו לפני מותו, סיפר כיצד ישבו יחד בבית קפה נטוש בפאריס וצפו בפאריסאים נמלטים מהעיר אפופת העשן. "אנחנו מוכרחים ללכת", אמר לו נתונק, אבל וייס השיב כי הוא נשאר. וייס לא ידע שהצלתו היתה בדרך, ובעזרתם הנדיבה של תומאס מאן ואלניור רוזוולט המתינו לו במרסיי ויזת הגירה וכרטיס לארצות הברית.

אחרי מותו אבדו כל כתבי היד שלו, כולל יומניו, אותם החשיב להישגו הספרותי החשוב ביותר וכבר הכינם לפרסום. אובדן רוב החומר האוטוביוגרפי שלו היה כנראה אחת הסיבות לכך שווייס נשכח למשך שנים רבות כל כך, כמו סופרים יהודים אחרים. רק בשנות השמונים ראתה אור בגרמניה, במפתיע, מהדורת כל כתביו. העד, הגרסה הראשונה לרומן האחרון, שנכתבה בחופזה רבה, היא לבדה שרדה: התגלתה במקרה בניו יורק ב־1960, ולאחר מכן פורסמה, תורגמה לכמה שפות ונעשתה ליצירתו הידועה ביותר, אף על פי שאינה אלא טיוטה ולדעת כמה מבקרים אינה יצירתו הטובה ביותר.

Klaus-Peter Hinze, "Ernst Weiss", in Donald G. Daviau (ed.), *Major Figures of Austrian Literature: The Interwar Years 1918-1938*, Ariadne Press, 1995

Iain Bamforth, "Ernst Weiss, 1882-1940", *Parnassus: Poetry in Review*, New York: 2003. Vol. 27, Iss. 1/2, pp. 47-54.